

Élet és halál mezsgyéjén

Immár másodszor ragadok tollat olyan témakörben, mely történetesen éppen a kérdéses lapszámon belül tárgyalatik. Először Ikaroszról volt szó — pár hónappal ezelőtt —, és most is tulajdonképpen róla, az ember szárnyalásáról kívánok szólni.

Élet és halál kérdéseit vitatja az egész emberiség. A kvintesszenciát természetesen a lét problémája alkotja: életet vagy halált választ-e az emberiség? — mert úgy tűnik, választ elött áll.

Az ember lényege az élet, az értelem, a cselekvés; különben értelmetlen maga a lét, így választása a nagy kérdésben — meggyőződés szerint — egyértelmű. Csak agyilag kifecamodottak vagy gonosztevők képesek a békés Vietnam ellen a pusztulásra vagy az atomhalálra szavazni. A józanok, az igazak — az emberek — a fejlődést, a békét és az életet választják.

A premier plan mögött azonban ott vannak az élet és halál kérdéseinek látszólag kisebb, de lényegében elvi és ennek következtében alapvető horderejű problémái. Legutóbb a szívoperációk jogosultsága vagy jogosulatlansága körül alakult ki széles, szinte az egész emberiséget átfogó vita. Erről tárgyal ma a tudományos világ, ezt boncolják az orvosi körök, és nem túlzok, ha azt állítom, hogy a gondolkodó emberek tíz-és százmilliói is legalább egyszer megálltak mindennapi tevékenységük közben, és feltették a kérdést: hogy is van ez; szabad — vagy nem szabad szívet átültetni; korai-e még, vagy már eljött az ideje; és egyáltalán ki szabhatja meg az erkölcsi korlátokat? E lapszámban a közismert szaktekintély, Holán Tibor magas erkölcsi szintre állítva a mércét, őszintén és szenvedélyesen védi álláspontját.

Nem is akarok vele vitába szállni.

Sem szakmai kompetenciám, sem felkészültségem nem teszi ezt lehetővé — és etikussá. Ezenfelül úgy érzem, logikus érvei is világosak. De a Summa megkivánta „tour d'horizon“ keretében számot adnék egyikét olyan szempontról is, amit talán érdemes — éppen az élet nevében — figyelembe venni.

Igen — az élet nevében.

Mert a viták során eddig beszéltek az orvosok — pro és kontra, megszólaltak a tudósok (szintén pro és kontra), az erkölcs, az egyház, a jog és a nem tudom, még hány más tudományág vagy szervezet képviselői — egyének és irányzatok — nevében: pro és kontra.

Csak éppen a betegek nem jutottak szóhoz. Azok, akik az életet választják, azok, akiket — legalábbis én úgy érzem — nem lehet elintézni egy mondattal: „ők nincsenek szellemi és fizikai kapacitásuk olyan fókán, hogy maguk dönthessenek saját sorsukról.“

De élni akarnak, ez biztos.

És hányszor hallottam már azt a kijelentést — felelős orvosok szá-

jaból —, hogy ez vagy amaz, sajnos, már „menthetetlen“. Tehát, mégis van valami alapja annak, hogy „utolsó kísérletként megpróbálkozunk egy olyan eljárással, amit eddig még nem próbáltunk ki — mert betegünk különben úgyis menthetetlen“.

Es Ó, a beteg, vállalja ezt. Hogyne vállalná, amikor élni akar, és bízunk orvosában.

Es az orvos becsületes. Más nem is lehet — akkor nem vitatkoznánk vele —, és megtesz mindent, ami tőle telhető. Esetleg többet is megpróbál, mint kollégái. Bátorabb, vagy mondjuk úgy, „nonkonformistább“ az átlagnál. (Kevésbé érdekli az, hogy az „erkölcs“ nevében a többiek, akik — mondjuk finoman — sorsukra hagyják a beteget és a saját renomójukat mentenek — mit mondanak majd róla... ha esetleg nem sikerül.)

Nagyon nem szeretnék az erkölcsbíró szerepében tetszelegni, de túl sok alkalmam volt meggyőződni arról, hogy a „böles várakozás“, a minden újjal szembeni óvatos „nem“, vagy „várjunk még vele egy keveset“, tulajdonképpen „okos“ védekezés — konformista álláspont, mert egy „nem“ — ezt mutatja a gyakorlat — általában veszélytelenebb egy bátor „igen“-nél, legatábbis a tárgyalat esetünkben: bizonyosan.

Persze, lehet a fordítottja is igaz. Eppen a renomé nevében lehet merészkedni.

Bár — az őszinteség is becsületes. Az olyané, mint a Lenin-díjas leningrádi orvos-akadémikusé — aki dr. Barnardnak gratulálva — azt írja, hogy ő nem volt elég bátor szembeszállni a közkonformizmussal, az emberi lapulás széles örvényével, és bár képes volna ilyen műtét elvégzésére, nem merete megtenni, mert félt — a közvéleménytől (már ti. az „egészségesek“ közvéleményétől), s így a „menthetetlen“ betegek valóban menthetetlenek...

A statisztika azonban néha hamis. Nem biztos ugyanis, hogy 11 halott áll szemben egy élővel és ki tudja, meddig élővel — hogy én is óvatos legyek —, hanem egy megmentett áll szemben egy biztos hullával — mert a másik 11 amúgy is hulla volna már...

De mindezt — hangsúlyozom — nem a „tudomány nevében“ mondom, ehhez jogom sincs, és erkölcsileg sem volna megalapozott. Így csak fizikus kísérletezhet — aki sohasem öl egyedeket (csak milliókat időnként...) —, de orvos nem. Ez igaz. De mondom, az élet nevében — a jelenlegi orvosi gyakorlat szerint (bevallottan vagy sem) menthetetlenek tartott betegek nevében, akiknek miért ne volna meg a joguk az önkisérletre (akár az orvosnak). És mondom, orvosai nevében, akiknek miért ne volna „joguk“ megtenni még a lehetlent is betegek megmentéséért?

Nem bízunk az orvosunkban? — és önmagunkban? Vagy abszolút erkölcsi normákat keresünk?

Egy nagyon neves, köztiszteletben álló idős kolozsvári orvostörténész professzor azt mondotta nekem: „Fiam, Auschwitz után ilyen kísérleteket nem lehet többé orvosokra bízni.“ Sem orvosokra, sem másra.

De a beteg mégis az orvosra bízza magát. Teljes bizalommal. És joggal. Nem a tudomány nevében való kísérletezés céljából, hanem azért, hogy megmentsse az életnek. A döntés joga tehát kettőjüké. És nem hinném, hogy abszolút erkölcsi normákkal lehetne itt operálni. Csak kés — néha és annak, akinek van tudása, erkölcsi alapja és bátorsága.

Az egyházak különben egyöntetűen dr. Barnard mellett foglaltak állást. És ez igen jellemző. A hulla már nem szent az Isten előtt — csak az élő. Tehát lehet boncolni; lehet szerveket átvenni és áttenni. (Legújabbban módosították a közismerten konzervatív francia klinikák belső rendszabályait is: operációs teremben is lehet boncolni szervátültetés érdekében.) Ami tegnap tilos volt, holnap már jogos. Ki a megmondhatója: mikor jött el az a bizonyos nagy pillanat...?

A már említett idős professzor (jött, hogy csókot nyomjak orcájára, amikor) ezeket mondotta: „Előfordulhat, hogy a mi álláspontunk öt év múlva nevetségesen konzervatívnak fog tűnni“ (már ti. azoké, akik jelenleg még korainak tartják a szívatültetési operációkat).

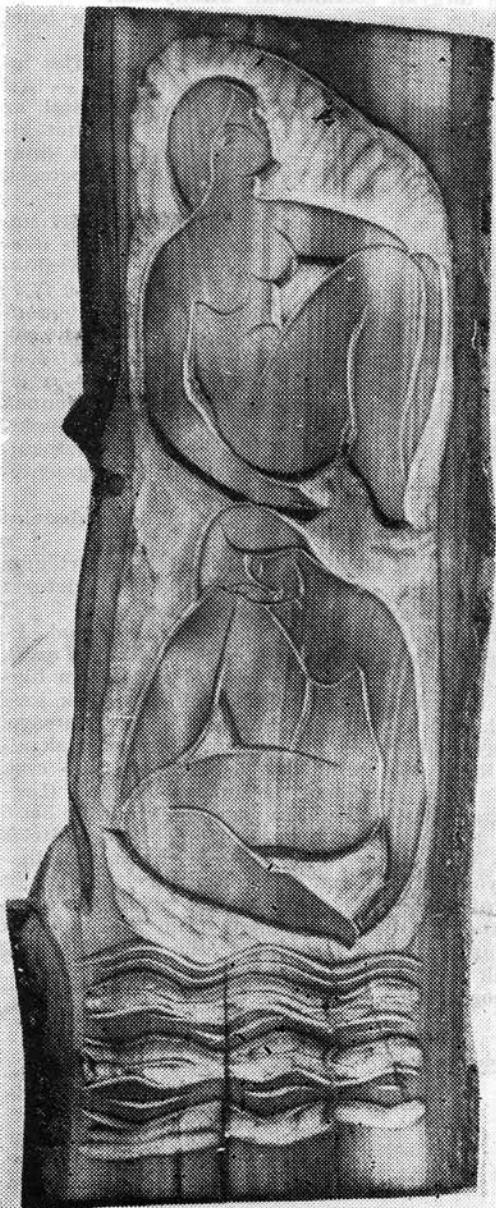
Lehet, hogy igen, lehet, hogy nem.

Vitatkozni szabad — de gyógyítani *kell*. Ne tagadjuk meg a közösen beleegyezőktől a pionírság jogát. Főleg egy olyan világban ne, ahol az erkölcs és jog nevében — Vietnamban és másutt — halomra gyilkolják a védtelen emberek tízezreit.

En bízom az orvosokban. És bízom az emberekben — akik Ikaroszhoz méltóan — repülni akarnak. Gyűlölöm Auschwitzot, ahol Mengele szelleme dominált és ott maradt az egész család.

De szeretem az okos, felkészült és bátor embereket; az emberiség javáért kísérletező fizikusokat és az eddig „menthetetlen” betegeket megmentő orvosokat.

J. Weiszman

Szervátiusz Jenő
domborműve

Amíg a könyvet* olvastam, nem tudtam szabadulni egy bizarr párhuzamtól: az angol professzor munkáját valamilyen szemészeti szakkönyvhöz hasonlóan éreztem, amely tudós-precizitással feltárja látószervünk rendkívül bonyolult szerkezetét. De mi köze a társadalmi ankról szociológiai kutatásban betöltött szerepéről, módszereiről, lebonyolításáról szóló értekezésnek az oftalmológiához? A kapcsolatot számomra Mikszáth híres-nevezetes hályog-kovácsa teremtette meg, aki mesteri ügyességgel — de annál kevesebb szaktudással — végezte a maga primitív eszközeivel a legveszedelmesebb szemoperációkat. Lópatkoló mesterünket minden bizonnyal meghökkenti, ha egy gondosan megírt szemészeti szakmunka akad a kezébe. Rádöbrent volna: nem is olyan egyszerű foglalatosság, amit űz, a szemnek olyan rejtett titkai vannak, amelyeket csak a legtudományosabb módszerekkel lehet megközelíteni.

A londoni egyetem társadalmi statisztika professzorának a munkája sokakban talán a hályogtalánító kovács ilyen megdöbbenését válthatta ki. Valljuk be: a társadalmi jelenségek szociológiai vizsgálatához sokan hozzákezdtek, olyanok is, akik a hályog-kovács embersegítő jóindulatával igen, de a társadalmi szerkezetet elhomályosító hályog megismeréséhez, eltávolításához szűkeséges eszközökkel és kellő szakmai ismeretekkel nem rendelkeznek. Ezek számára valóban megdöbbenést okozhat a könyv, kiválthatja azt a felismerést, hogy az emberi társadalom sokkal bonyolultabb, semhogy szociológiai békanyúzó bicskával hozzá lehetne fogni felszeleteléséhez.

A mellé az első szubjektív benyomás mellé — a könyv tartalmi recenzálása helyett — hadd sorakoztassunk fel néhány további gondolatot, olyanokat, amelyek a hazai szociológiai kutatások szempontjából egyáltalán nem közömbösek.

C. A. Moser tulajdonképpen kézikönyvet írt. A kézikönyv fogalmához valahogy hozzátartozik az is, hogy az ember kezeügyében van, nem elégszünk meg egyszeri elolvasásával, gyakran belelapozunk, amolyan szellemi bedekker, tájékozott, eligazít a szociológiai kutatás rejtett útjain. Kézikönyv ez a szó legkevésbé lebecsülő értelmében nemcsak azért, mert a négy angol kiadást megért munka az egyetemen elhangzott előadások alapján íródott, s így a szociológusnak készülő diákok számára tankönyvnek is beillik, hanem azért is, mert a társadalmi ankról kutatási módszereinek pontos leírásával nagyobb olvasótáborra tanít meg arra, hogyan kell e bonyolult műszerrel tudományosan értékelni az egyes társadalmi jelenségeket. Ilyen vonatkozásban *Az ankról módszerei* című könyv — képletesen szólva — a társadalmi valóságra vonatkozó adatszerzés és feldolgozás nagy-

◆ A 100 éves bukaresti Akadémiai Könyvtár az ország legnagyobb tudományos kutatóműhelye. Pontosan egy évszázaddal ezelőtt nyolcvanhárom könyv vált alapjává és kiindulópontjává a ma 1 400 000 könyvet, 2 950 000 folyóiratot, lapot és közel másfélmillió speciális darabot számláló gyűjtemény-anyagának. A könyvtár olvasóinak száma, mely az 1899-ben kezdett nyilvántartás szerint akkor 1686 fő volt, 1966-ban meghaladta a 100 000-et.

A jubileum alkalmat szolgáltatott arra, hogy ne csak minőségileg, hanem jelentőségében is felmérjük az Akadémiai Könyvtár múltját és jelenét. Ezt a felmérést végzi el a Studii și cercetări de documentare și bibliologie utolsó száma. A könyvtár történetét, gyűjteményeit s a fejlődésében szerepet játszó neves tudósok életét és munkásságát bemutató írások mellett érthető, hogy számos tanulmány, közlés foglalkozik az Akadémia kolozsvári fiókjának könyvtáraival s a kolozsvári Egyetemi Könyvtárral is. Ezeknek a gyűjteményeknek, amelyek a kultúra tűzhelyeiül szolgáló egykori felekezeti iskolák könyvtárait, tudósok és könyvgyűjtők sokszor rendkívüli értékeket rejtő gyűjteményeit is magukba olvastották, a múltban éppen úgy, mint napjainkban igen nagy a szerepe a tudományos kutatásban. David Prodan akadémikus bőségesen kifejti ezt a hazai történettudományi kutatások vonatkozásában, Mihai Triteanu pedig a kolozsvári akadémiai könyvtárakban található tudománytörténeti értékű könyveket, kéziratokat, Ioan Domșa az ősnymtatványokat ismerteti.

Az Akadémiai Könyvtár a hazai tudományos munkának nemcsak munkahelye, hanem nemzetközi szintű képviselője

* C. A. Moser: *Metodele de anchetă în investigarea fenomenelor sociale*. Editura științifică. București, 1967.

krónika

is volt, és az ma is. Erre utalnak a külfölddel fenntartott könyv- és folyóiratcsere-kapcsolatai. Az első ilyen kapcsolatot 1870-ben létesítette a koppenhágai Királyi Tudományos Társulattal, s ma 96 ország több mint 9000 partnerével tart fenn kapcsolatot, akikhez csak az 1966-os évben 120 542 példány könyvet és folyóiratot juttatott el.

◆ A hazai irodalmi sajtóban és könyvkiadásban nap mint nap találkozhatunk új vállalkozásokkal, régi, már megszokott formák arculatának megújulásával. Ezeknek a kezdeményezéseknek a sorában figyelmet érdemel a Viața românească, amely az 1968-as évvel nemcsak köntösét újíttotta meg, hanem megindította — mellékletül — a VR Füzetet.

A januári számhoz csatolkozó mellékletben már az új kapcsolatforma körvonalai is felmérhetők. Az irodalom megannyi témája és területe közül a költészetet választotta ki a szerkesztő, s a legújabbban egyre nagyobb érdeklődéssel és vonalommal követett költészetből is érdekes profillal formált egységet. A füzet címe ugyanis Kritikusok költészete, költők kritikája, s benne Tudor Vianu, I. Negoitescu, Matei Călinescu, Giovanni Papini, Edwin Muir, Walter Hölzlerer, Nichita Stănescu és Victor Kernbach versei között Al. Philippide, Nina Cassian, Virgil Teodorescu, Jean Cocteau, Max Jacob, René Char, Alekszandr Blok, Giuseppe Ungaretti és T. S. Eliot bírálatai, esszéi, elmélkedései találhatóak a költészetről, oly módon összeválogatva, hogy annak belsejébe, műhelytitkai-ba nyújtanak betekintést a szép verset nemcsak olvasni, hanem mélyen érteni is kívánó olvasónak.

üzemi, a modern technikára épülő folyamatának technológiája.

A hazai olvasó számára ebből a szempontból igen tanulságos ez a monográfia. A szociológiai „nagyüzemi” termelés — a komplex brigádok, szélesebb kollektívák átfogó, sokoldalú felmérései, az eredmények modern technikával történő feldolgozása — nálunk is folyik. De — miként azt részben a Korunk szociológiai pályázata is igazolta — gyakran találkozunk a kézművesség szintjén álló szociológiai próbálkozásokkal is. A nagy apparátussal, tudományos eszközökkel végzett társadalmi ankét e könyvben leírt módozatai meggyőzhetnek arról, hogy az ilyen becslétes próbálkozások tulajdonképpen csak szükséges előtanulmányok, vázlatok, nyersanyag a nagy szintézishez.

Az angol tudós munkáját képletesen a szociológiai ismeretek előállítási technológiájának neveztük. A technológia — a szó igazi, nem átvitt értelmében — az ipari eljárásokra, egyes anyagok feldolgozására, a megmunkálás eszközeire vonatkozó ismereteket tartalmazza. Mint ilyen nem osztálymeghatározottságú, a különböző társadalmi rendszerekben végbemenő termelés folyamatában egyaránt hasznosítható. Az ankét képletes technológiája is hasonló ehhez: e módszert fel lehet használni bármilyen társadalmi viszonyok között. (Éppen ezért hasznos a tőkés társadalomban folyó szociológiai kutatások alapos megismerése.) Persze, azért bizonyos különbségek a társadalmi viszonyok eltérő volta miatt már a metodológiában jelentkeznek. A szociológia hazai művelőinek a polgári szakkönyvek tanulmányozásakor mindig fel kell figyelniük arra, hogy milyen sajátos körülmények között folyik ez a munka a szocializmusban, melyek azok a polgári szociológiában is használt módszertani elemek, amelyektek ezek között az új viszonyok között is hasznosítani lehet.

Vannak azonban bizonyos elméleti tartópillérek, amelyek közvetlenül kihatnak a „technológiára”. Aki abban a meggyőződésben él, hogy a különböző nyersanyagok nem alakíthatók, nem formálhatók használati cikké, nem dolgozhat ki gyakorlatilag hasznosítható technológiát. Aki nincs tudatában annak, hogy a társadalomban okságilag meghatározott jelenségek, összefüggések vannak, nem fejtheti ki számunkra is használható módon valamelyik szociológiai módszer lényegét. A történelem determinista felfogása minden számottevő szociológiai kutatásnak elméleti előfeltétele. C. A. Moser ismételten állást foglal amellett, hogy a társadalmi jelenségek nem kaotikus összevisszaságban elhelyezkedő lim-lom-tettek, hiszen akkor a meghatározottság érvényével ható összefüggések sem létezhetnének. Márpedig a szociológia éppen az ilyen kapcsolatokat akarja felszínre hozni. Minden elméleti bázis-különbség ellenére tehát tagadhatatlanul lennie kell valaminek, amelyre igenlően bólint a társadalom kutatását lelkiismeretesen végző polgári szociológus és a marxista szociológus. Ez pedig az a kérdés: van-e determináltság a társadalomban.

A társadalmi ankét tulajdonképpen több fő szakaszból áll: a kutatás tárgyával kapcsolatos előtanulmány, az ankétban résztvevők kiválasztása, a tőlük vagy róluk szükséges információk beszerzése és ezeknek az adatoknak a tudományos feldolgozása, elemzése, értelmezése.

A két első fázisra — sajnos — a kézművesnek nevezett szociológiai kutatgatásban a kevésbé hozzáértők nem nagy gondot fordítanak. Pedig az információ-források jó kiválasztása fél siker.

Nemrég kezembe akadt egy, a harmincas években íródott újságcikk, amelynek szerzője — persze nem a szociológiai értékelés igényével — „közvéleménykutatást” végzett, meg akarta tudni, ki népszerűbb, a neves futballszár Sárosi dr. vagy Szent-Györgyi Albert professzor. Az eredmény: 3:1 Sárosi dr. javára. Négy véletlenszerűen megkérdezett közül ugyanis három tudott az előbbiről, de nem hallott a C-vitamin felfedezőjéről, s csak egy nem ismerte a góljai révén híressé vált labdarúgót, viszont hallott a Nobel-díjas tudósról. Nem nehéz lemérni e „felmérés” súlyát, értékét. Ha az újságíró véletlenül az Akadémia ülészakánának szünetében kérdezett volna meg négy szaktudóst, minden bizonnyal az maradt volna alul, akit nem a doktori címe, hanem ördögös labdakezelése tett híressé.

Ez persze szélsőséges eset az eredmény nyilvánvalóan viszonylagos jellege miatt. Az *ankét módszerei* című munka fejtegetései az ankétban résztvevő minta kiválasztására, valamint a számos hibalehetőség bemutatására vonatkozóan felhívják a figyelmet az eredmények viszonylagosságának rejtett forrásaira s nagy elővigyázatosságra készítetnek. A társadalom nem liszteszák, amelybe találmányra bele lehet markolni, majd a vegyelemzett marék lisztből az egészre lehet következtetni. A felmarkolt és megvizsgált liszt mennyiségének növelésével biztosabb ismereteket kapunk a zsákra — az egészre — vonatkozóan. A társadalomra még ez sem áll. A 3:1-ben nemcsak az a hiba, hogy csupán négy alany véleményét tartalmazza. 1936-ban a *Literary Digest* alaposan „belemarkolt” az Amerikai Egyesült Államok lakosságába, tízmillió embert kérdezett meg az elkövetkező elnökválasztás várható esélyeiről. Az eredmények katasztrófálisan hamisnak bizonyultak, nemcsak azért, mert a megkérdezettek 80 százaléka egyszerűen nem felelt (hiszen a beérkezett kétféle válasz is elég nagy marék), hanem azért, mert a mintát a telefonkönyvekben szereplő nevekből válogatták össze. Így egyszerűen figyelmen kívül hagyták a telefontal nem rendelkező szegényebb tömegek véleményét. S ráadásul a 20 százalék válasz sem elsősorban azoktól érkezett, akik mindennapos gondjaik mellett még időt szakítanak holmi kérdőívek kitöltésére, hanem azoktól, akiknek titkárnői elvégezték ezt az unalmas munkát. Világos tehát, hogy a gazdagabb rétegek véleményét kapták meg.

A tanulság? Sajnos, nemegyszer mi is „alkalmazott szociológiá”-nak nevezünk, ha hevenyészve összeállított kérdőíveket nyomunk néhány vagy számos — de nem jól kiválasztott mintához tartozó — em-

A füzet profilja által az első pillanatban felkeltett érdeklődés a tartalom gazdagságával és bensőségességével még fokozottabb kielégítést nyer, s az elkövetkező füzetekben is vonzóvá válhatik majd a profilban meghatározott anyagnak az a belső kötetlensége, amit a füzet élén álló „indoklás” így fogalmaz meg: „A költészetnek minél több fórumra, minél több nyitott ablakra van szüksége. Ezért szentelünk most tért főként a költészetnek, megkülönböztetés nélkül, a stílusok, iskolák, irányzatok zárójeli vagy osztályozó szigora nélkül. A lényeg a költészet, a jó, a még jobb, a — ha lehet — zseniális költészet.”

◆ A filmkritikusok nemzetközi szövetségének (FIPRESCI) idei budapesti kollokviuma a magyar filmművészet kimagasló eredményeinek nemzetközi elismerése jegyében zajlott le. „Érett, forró és elkötelezett filmművészet ez — írta róla a Contemporanulban Eva Sirbu —, személyiségekben és stílusokban gazdag, szenvedélyesen igaz és őszinte, s szenvedélyes bátorsággal vállalja azt, hogy kifejezője legyen egy nép gondolatainak, érzéseinek.”

Az elhangzott előadásokat és a kollokvium ideje alatt adott nyilatkozatokat mind ez az elismerés hatja át, s a magyar filmgyártás újabban elért sikereinek magyarázatát is lényegében ebben az irányban keresik. „A fiatal magyar filmművészet — mondotta Boleslav Michalek, a FIPRESCI elnöke — visszautasítja a történelmi fatalizmust. Morális indítékokat keres a történelmi események mögött: az emberi felelősséget vizsgálja.” Lino Micciche, a FIPRESCI alelnöke egy másik, sajátos értékre, „politikai művészet”

krónika

voltára mutatott rá: „Az új magyar filmművészet... egyike ama keveseknek az egész világon, amelyek az ideológiával való kapcsolatukat nem az egzisztenciális dráma megkövesedett frázisaként, hanem pozitív problematikussággal szemlélik... az a mezőny, ahol a magyar film a nemzetközi versenyben szerepel, nemcsak morális állásfoglalásának eredménye, hanem esztétikai éleslátásé is, amelyek segítségével ez az állásfoglalás kifejező dimenziókat nyer.“

Lényegében erről beszélt Michel Esteve, a Le Figaro filmkritikusa is, amikor, felfigyelve a magyar filmművészet kimagasló alkotásainak politikus voltára, megállapította: „Jancsó Miklós és Kovács András filmjei éppen azért moderneek, mert politikusak, mert úgy mutatják be a történelmet, hogy — minden didaktikus jelleg nélkül — mai állásfoglalásra kényszerítik a nézőt...“ De nemcsak a Szegénylegényekről, a Hideg napokról szólva formálódott ki ez a vélemény, hanem gyakran hangzott el a Keresztelő, Bohóc a falon, Nyár a hegyen, az Apa, a Csillagosok, katonák, Tízezer nap címe, rendezőinek neve (Gaal István, Sándor Pál, Kósa Ferenc, Kovács András, Szabó István); és nemcsak Jancsó Miklóst helyezték Fellini vagy Antonioni mellé, hanem általános volt az a vélemény, hogy „a körülbelül 1963-ig, csaknem egy évtizeden át tartó lengyel vezetést Közép-Európa filmművészetében később a csehszlovák, most pedig a magyar film vette át“. Ennek pedig magyarázata — a csehszlovák delegátust, Antonin Liehmet idézve — a magas művészi szinten kifejeződő „elkötelezett humanizmus“.

ber kezébe s a válaszokat futballmérkőzés-eredményhez (3:1) hasonlóan összesítjük.

Az anketók második fázisában — az információk összegyűjtésében — ugyancsak vannak problémák, amelyek közül nem árt, ha kikapogatunk egyet, még akkor is, ha fájó pont. A hazai, főleg magánkezdeményezésre „détail-szerűen“ végzett szociológiai feltekerkezésekben megfigyelhető az információ-szerzésnek egy furcsa módszere, amelyet úgy is nevezhetnénk, hogy „kifordított jobb kézzel bal fület vakarni“ metódus. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy egyesek fáradságos, kerülő úton akarnak eljutni olyan adatok birtokába, amelyeket egyenes úton más forrásokból sokkal könnyebben megkaphatnának. Mi szükség van arra, hogy kérdőívvél, interjúval tudakolják meg, hány előfizetés van ilyen vagy olyan újságra, amikor azt a posta megfelelő szervei vagy a sajtóterjesztők pontosan tudják, miért szükséges, mondjuk, egy gyorsan iparosodó kisváros új üzemeiben a dolgozókat végigkérdezni, ki „bennszülött“, ki más helyről idetelepedett, amikor a város lakosságának számbeli növekedéséről más szervek pontosan tájékoztatni tudnak.

Az információkhoz jutás e módszerével függ össze az adatok feldolgozásának néhány nálunk is tapasztalt visszassága. A minta és főleg a kérdőívek, interjú-tervek összeállításának a hiányosságai miatt az eredmény gyakran *közhely*. A banalitás Damoklész-kardja mindig ott függ a nem jól betájtolt szociológiai felmérések felett. Vannak dolgok, amelyeket kérdőívek százainak kitöltése nélkül is tudunk. A szociológiai elemzéseknek új összefüggéseket kell felszínre hozniuk. S ezek az új kapcsolatok gyakran csak a statisztikában jártas szakember szeme előtt tárulnak fel az egyébként banálisnak tűnő adatok mögött.

*

Strázsa uram — Mikszáth hályog-kovácsa — amikor megtudta, milyen bonyolult a szem szerkezete, nem mert többé operálni. Mikszáth e kis életképet abból az apropóból írta, hogy egy irodalomtanár elküldte neki az elbeszélés elméletét tartalmazó könyvét, amelyet a nagy elbeszélő — a szemoperáló kovács történetét mellékelve — olvasatlanul visszaküldött azzal az indokkal, hogy nem merne több elbeszélést írni, ha megtudná, mit kíván a tudomány az ilyen irodalmi műtől.

C. A. Moser könyvének nem lehet ez a sorsa a szociológia iránt érdeklődők körében. A terjedelmes könyvészeti anyagra épülő szakkönyv olvasása nem fogja megijeszteni a hályogtalanítást eddig amatőr módon végzőket, de hozzájárulhat ahhoz, hogy kiélesített bugylibicskájukat felretegyék, s az itt leírt legfinomabb mérőeszközzel — az anket tudományos módszereivel — járuljanak hozzá a társadalomszemlélet hályogtalanításához.

Balázs Sándor

Az *Archive for History of Exact Sciences* (Springer-Verlag, Berlin — Heidelberg — New York, 1967) 3. kötetének 4—5. száma közli Tóth Imrénék, a bukaresti egyetem előadó tanárának érdekesítő és kitűnően dokumentált tudománytörténeti dolgozatát *Das Parallelenproblem im Corpus Aristotelicum* (A párhuzamosok problémája az arisztotelészi műben) cím alatt. A dolgozat a szerző mintegy másfél évtizeddel ezelőtt megkezdett kutatásainak* eredményeit foglalja össze, és értékes hozzájárulás a matematika története egyik legjelentősebb kérdésének tisztázásához.

Köz tudomású, hogy a geometriai ismeretek első, teljesnek mondható logikai rendszerezését Euklidész alexandriai görög tudós végezte el időszámításunk előtt a IV. században *Elemek* című könyvében. Ebben a műben Euklidész a geometria minden ismert tételét egyszerűbb tételekből, tisztán logikai úton vezeteti le. Kivételt csupán öt igen egyszerű, *posztulátumnak* nevezett tétel képez, amelyek csak közvetlen (évezredekben át felhalmozott) érzéki tapasztalat útján láthatók be. A párhuzamosok problémája a „párhuzamosok posztulátuma” néven ismert ötödik posztulátummal kapcsolatos. Ez a posztulátum lényegében azt állítja, hogy ha két egyenest egy harmadik metsz, és a keletkezett belső szögek összege két derékszöggel egyenlő, akkor a két egyenes nem találkozik, tehát párhuzamos. A posztulátum megfogalmazásából viszont az is határozottan kitűnik, hogy ha az említett belső szögek összege két derékszögnél valamivel is kisebb, akkor a két egyenes, kellőképpen meghosszabbítva, metszi egymást. Más szóval az ötödik posztulátum azt fejezi ki, hogy két egyenes milyen körülmények között tekinthető párhuzamosnak. Minthogy azonban ezek a körülmények helyi jellegűek, az egyenesek találkozása vagy nem találkozása viszont az egész síkra kiterjesztett megállapítás, az ötödik posztulátum igaz volta nem annyira magától értetődő, mint a másik négy posztulátum esetében. Ez okozta azt a téves hiedelmet, hogy az ötödik posztulátumnak nincs axiomaticus jellege, hanem a többi tételhez hasonlóan a négy első posztulátumból tisztán logikai úton levezethető. A párhuzamosok problémája erre a hiedelemre épült: a matematikusok kétezer esztendőn át próbálkoztak az ötödik posztulátumban foglalt állítás logikai bizonyításával.

A párhuzamosok problémájának történetét kutató matematikusok általában Euklidész első kommentátorának, az időszámításunk utáni V. századbeli Proklusznak az adatait használták fel, és ezek alapján a párhuzamosok problémájának kezdetét időszámításunk előtt a II. század végére helyezték. Tóth Imrénék az arisztotelészi mű beható vizsgálatára támaszkodó megállapításai viszont világosan kimutatják, hogy a párhuzamosok problémája tulajdonképpen

◆ „Jó lapot!” — ezzel a félig tréfás, félig komoly, de mindenképpen szép újságról és szerkesztői üdvözléssel köszönti Dalí Sándor, a Kovászna megyei új Megyei Tükör főszerkesztője a lap első számában az olvasókat. És ez az üdvözlés nemcsak a sepsiszentgyörgyi olvasónak szól, mert szinte egyetlen hét leforgása alatt három nyelven 26 új heti- és napilap látott napvilágot országunkban. Példátlan s ugyanakkor megnyugtató ez a tény. És logikus következménye az új közigazgatási rendszernek, mely nemrég lépett érvénybe hazánkban.

Figyelemre méltók az új megyei híradók útkézdő lépései, mert az első példányok arra engednek következtetni, hogy — bár még kezdeti stádiumban van a jól összekovácsolt szerkesztői kollektívák kialakulása — sok bizalommal és reménnyel lehet az elkövetkező lapszámok elé tekinteni. Mindenféle lokálpatriotizmus nélkül dicsérjük a fiatal újságok első példányait, melyek frissen, lelkesen, nagy lendülettel számolnak be az új megyék első napjairól, és mintegy babonásan megszólaltatják a megyében élő vagy onnan indult művészeket, tudósokat, közéleti személyiségeket is. Szép gesztus ez, és nem ártana hagyománnyá tenni. Régi hagyományokat folytatnak és újakat teremtenek az olyan lapok, mint a beszercei *Ecoul*, a brassói *Karpathen Rundschau*, a Gazeta Gorjului, a *Viața Buzăului* vagy a *Neue Banater Zeitung*.

És az új lapok első hajtásai eloszlatták kételyeinket is, újságolvasói szkeptikusságunkat, feloldották bennünk a szorongást, mert szurkoltunk az első számokért, szurkoltunk a Hargita sikeréért, a Szatmari Hírlap színvonaláért. A megyei fórumok megjelenésével jól szerkesztett, olvasható

* Lásd Tóth Imre: *A nem-euklidészi geometria filozófiai jelentősége*. *Korunk*, 1966. 5.

krónika

és szépen kiállított lapok kerültek asztalunkra. Örülünk annak, hogy ezek a szerkesztőségek felkarolják a fiatal írókat, újságírókat, hitet téve ezzel a fiatalság, a frisseség-
törekvés, az eleven szellem mellett. És tisztelget érdemelnek azok a fiatal írók, akik a nagyvárosi elhelyezkedés reményéről lemondva, lelkesedéssel indultak útnak az új szerkesztőségek megsegítésére, bizonyítva alkotó- és munkakedvüket.

Erőt, egészséget, izgalmmal és örömmel teli munkát kívánunk az új fórumoknak. És köszöntjük mindazokat, akik részt vesznek ebben a munkában. Jó lapot!

**NAGYOBB
OLDALSZÁMBAN**

(HETENTE

ÖTSZOR

6 OLDALON)

**GAZDAG,
VÁLTOZATOS
TARTALOMMAL**

JELENIK MEG AZ

ELŐRE

**IDEJÉBEN ÚJÍTSA MEG
ELŐFIZETÉSÉT!**

már legalább egy emberöltővel Euklidész előtt (tehát időszámításunk előtt körülbelül a IV. század közepén) felmerült. Arisztotelész, különböző munkáiban (*Analytica Priora, Analytica Posteriora, De Sophisticis Elenchis, Physica, Metaphysica, Topica, De Anima, De Caelo, Ethica ad Eudenum, Ethica Nicomachea, Magna Moralia*) számos geometriai példát sorol fel a logika, filozófia és etika körébe tartozó állításainak alátámasztására. Tóth Imre dolgozata ezeket a példákat, illetőleg a megfelelő — geometriai szempontból sokszor nem eléggé világos — szövegrészeket veszi szigorú bonckés alá. Egy-egy szó igazi értelmének felderítésére az arisztotelészi szöveg mellett Euklidész, Arkhimédész, Platon különböző szövegeit hasonlítja össze, és csak ezután vonja le következtetéseit. Ilyen mélyreható elemzés után jut arra a megállapításra, hogy Arisztotelész geometriai példái között olyan tételek is szerepelnek, amelyeket csakis a párhuzamosok problémájának megoldását kereső kortársak (esetleg elődök) fogalmazhattak meg.

Természetesen Euklidész előtt nem beszélhetünk a párhuzamosok problémájáról ugyanabban az értelemben, mint ahogy a későbbi matematikusok említik, de amint az arisztotelészi szövegekből kiderül, már Euklidész előtt is történtek — nyilvánvalóan sikertelen — próbálkozások arra, hogy a párhuzamosoknak az ötödik posztulátumban foglalt tulajdonságát más tételek segítségével, logikai úton bebizonyítsák. Arisztotelész éppen ezeknek a próbálkozásoknak a logikai hibáira mutat rá, és ezzel valószínűleg hozzájárult Euklidész azon meggyőződésének megerősítéséhez, hogy a párhuzamosok említett tulajdonságát nem bizonyítható tételként, tehát posztulátumként sorolja be geometriai rendszerébe.

Tóth Imre dolgozatában nemcsak arra törekszik, hogy kimutassa a párhuzamosok problémájának már Euklidész előtti létezését, hanem az arisztotelészi szövegeket a probléma megoldását célzó kísérletek természeté szerint is rendszerezi. Így a dolgozat első fejezetében az *Első Analitikának* azt a részletét vizsgálja, amelyben Arisztotelész — a „szillogizmusok hibáiról“ szólva — a „petitio principii“ fogáson alapuló szofizmák illusztrálására éppen a későbbi párhuzamosok posztulátumában foglalt állítás *közvetlen* bizonyítási kísérletében rejlő hibára mutat rá, nevezetesen, hogy a bizonyítás során olyan állításokat használtak fel, amelyek végső soron éppen a bizonyítandó állításra vezethetők vissza. Az *Első Analitika* kérdéses, és az arisztotelészi mű egyetlen ilyen értelmű szövegrészlete azonban távolról sem olyan világos, hogy abból a közvetlen bizonyítási próbálkozások létezésére minden további nélkül következtetni lehetne.

A szerző eljárását éppen azért tartom rendkívül értékesnek és tudományosan megalapozottnak, mert bár dolgozata első fejezetében részletesen, minden szempontra kiterjedően elemzi a néhány sornyi arisztotelészi szöveget, egyelőre még csak hipotetikusán állítja, hogy már Euklidész előtt próbálkozott közvetlen bizonyítással. Feltevésének valószínűségét később azzal növeli, hogy a további fejezetekben több olyan arisztotelészi szöveget boncolgat, amelyekben

Victor Chereșteșiu

A balázsfalvi nemzeti gyűlés

a párhuzamosok problémája *közvetett úton* történő megoldásának próbálkozásaira találunk utalást. Valóban, a közvetett megoldási kísérletek létezése már nagymértékben valószínűsíti a közvetlen úton történő megoldással való próbálkozásokat is.

A vizsgált arisztotelési szövegek Tóth Imre tolmácsolásában azt is elárulják, hogy a párhuzamosok problémájának megoldására irányuló próbálkozások során az ötödik posztulátummal *ellentétes* feltevések is felvetődtek (természetesen azzal a céllal, hogy ezekből kiindulva közvetve igazolják a párhuzamosok posztulátumában foglalt tulajdonságot). Az az ismert geometriai tétel, hogy a háromszög szögeinek összege két derékszöggel egyenlő, tulajdonképpen egyenértékű az ötödik posztulátummal. Az említett *ellentétes* feltevések az arisztotelési szövegekben három formában jelennek meg: a háromszög szögeinek összege két derékszögnél nagyobb, két derékszögnél kisebb, vagy egyszerűen nem egyenlő két derékszöggel.

A Tóth Imre vizsgálta szövegekből kiténik, hogy az Arisztotelésszel kortárs görög geometerek helyesen és messzire tudták követni az ötödik posztulátummal *ellentétes* feltevések következményeit. Az *ellentétes* feltevések első formájából kiindulva eljutottak ahhoz az ellentmondáshoz, amit tőlük függetlenül, de kétezer évvel később mutatott ki Saccheri, nevezetesen, hogy ebben az esetben a párhuzamosoknak metszeniük kellene egymást. A második feltevésből kiindulva nyilvánvalóan nem jutottak eredményre (nem jutottak ellentmondásra), mert az a párhuzamosok problémájának megoldását jelentette volna. Azzal a feltevéssel kapcsolatban, hogy a háromszög szögeinek összege nem egyenlő két derékszöggel, igen lényeges dologra mutat rá a szerző: több szövegrészlet tanúsága szerint Arisztotelész nem veti el a priori az ötödik posztulátummal *ellentétes* feltevést, hanem azt hangsúlyozza, hogy bármelyiket fogadnók el alapelveként, a logikai következmények megőriznék az alapelv geometriai tartalmát.

Tóth Imre dolgozata tehát arra is rádőbent, hogy tulajdonképpen már Arisztotelész munkái megnyitották az utat a nem euklideszi geometria felé. Hogy azonban az új geometria megalkotására kétezer évnél többet kellett várni, számos más ok mellett maga Arisztotelész is hozzájárult: annak ellenére, hogy látja, miszerint az ötödik posztulátummal *ellentétes* feltevésből kiindulva nem juthat ellentmondáshoz, a belőle logikailag származtatható következményeket paradoxonoknak, elfogadhatatlanoknak tartja, valószínűleg azért, mert grafikus szerkesztéssel élve ebben az esetben az egyenes vonal fogalmának görbe vonal felelne meg.

Rövid ismertetésemben csak a legfontosabb megállapításokra térhettem ki, amelyek azonban egymagukban is értékessé teszik Tóth Imre nemzetközileg elismert hozzájárulását a párhuzamosok problémájának történeti tisztázásához, ami ezen túlmenően az általános emberi gondolkodás történetének is szakavatott kutatójává teszi.

Cseke Vilmos

Magyarul is megjelent — Benkő Samu fordításában — Victor Chereșteșiu, a jeles román történész akadémiai díjat nyert alapvető marxista munkája a balázsfalvi Szabadságműzön 1848. május 15—17-én lezajlott nemzeti gyűlésről, mely az erdélii románság harci céljait jelölte ki, az előző szerint „nemcsak az 1848-as történelmi pillanatot, hanem egyes vonatkozásokban az 1919-ig. a nemzeti egyesülés kiteljesüléséig tartó egész korszakot illetően“. Az angol, francia, német és orosz nyelvű kivonatokkal és tartalomjegyzékkel ellátott, jegyzetekkel és mutatókkal bőven felszerelt, szép kiállítású munka öt fejezete az 1848-as erdélyi forradalom legújabb feltárt levéltári anyagából merít, s a román népi megmozdulás kezdetét, forradalmi programkidolgozását öleli fel. A szerző rámutat a nemzeti és szociális törekvések bensőséges találkozására, ami a balázsfalvi gyűlésnek forradalmi jelleget adott a feudális iga lerázása és a román nemzeti öntudat kialakítása tekintetében. (Politikai Könyvkiadó, 1967.)

N. Mărgărit

Intersectii de străzi. noduri și pietele de circulație

A szerző felkészíti a közvéleményt és a szakembereket a közeljövőre, amikor a forgalmi nehézségek nemcsak sórványosan, hanem általánosan jelentkeznek majd. A közlekedés jó lebonyolításához nemcsak kellően méretezett utakra van szükség, hanem a kocsiforgalom tudományos megismerésére, az útkereszteződések és a közlekedési terek és csomópontok helyes kialakítására. E problémákkal foglalko-

zik a könyv, amely gazdag grafikai anyagot és számos fényképet is tartalmaz a nagyvárosok tereinek forgalmi kialakításáról. (Editura tehnică, 1967.)

Carl Göllner

Die Siebenbürger Sachsen in den Revolutionsjahren 1848—1849

A *Bibliotheca Historica Romaniae* című akadémiai sorozat 18. köteteként német nyelven jelent meg Carl Göllner nagyszabedű tudományos kutató munkája az erdélyi szászok részvételéről az 1848—49-es forradalmi eseményekben. Nehéz feladatra vállalkozott a szerző, amikor aulikusok, polgári haladók, unió-ellenesek és unió-barátok, radikálisok egymásba gabalyodó, ellentmondásos mozgalmait közt a népek testvériségének fővonalát keresi. A kötet a szász források (újságok, kiadványok levéltári anyag) megnyitásával hasznosan járul hozzá a múlt századközép demokratikus forradalmának összképéhez. Gazdag a Stephan Ludwig Roth anyag, s érdekes a végső konklúzió: Bem egyenlőséget hirdető humánusának elismerése. (Editura Academiei, 1967.)

E. Molnár

La politique d'alliances du marxisme (1848—1889)

Francia nyelven jelent meg Molnár Erik posztumusz munkája. A tanulmány célja a marxizmus politikai elméletének tisztázása a történelmi gyakorlat tükrében. Ezért a szerző alapos elemzés alá veszi a marxista klasszikusok és ideológusok álláspontját a munkásosztály szövetségei kérdésében. Elemzésének végső kicsengése abban summázható, hogy a marxizmus nem a forradalmi gyakorlat recept-

A XIX. század neves erdélyi román politikusának, George Barițiu-nak életéről és tevékenységéről írott könyv bizonyosan nem kerülheti el mindazok figyelmét, kik hazánk története iránt érdeklődnek. A kiemelkedő újságíró és politikai harcos élete nem szakítható el azon eseményektől, melyek a román nép és a vele együttélő nemzetiségek történeti fejlődésében sorsdöntő fontosságúnak bizonyultak. Ez a magyarázata annak, hogy egy Barițiu-írott könyv semmi esetre sem szűkíthető le életrajzi adatok szorgalmas felsorolására, elkerülhetetlenül érintenie, behatóan tanulmányoznia kell magának a kornak az eseményeit.

Barițiu nemcsak egyszerűen újságíró és politikai személyiség volt: tevékenyen lépett fel az Erdély gazdasági, társadalmi, nemzeti, kulturális és művészeti fejlődését gátló tényezők ellen, kereste az új utakat, küzdött az általános haladásért. Sokoldalú egyénisége és gazdag tevékenysége nem csekély feladatok elé állítja életének kutatóját. Hiszen enciklopédikus gondolkodású történelmi személyiség alakjának a megrajzolásáról van szó. Nem véletlen tehát, hogy ilyen sokáig váratott magára egy nagyobb lélegzetű, átfogó és tudományos igénnyel fellelő feldolgozás. Tagadhatatlan, hogy Barițiu-ról, mint sok más román politikai harcosról, már a múlt század végén értékes életrajzi, sőt önéletrajzi tanulmányok láttak napvilágot. Ezeknek folytatásaként jelentek meg a századeleji és a két világháború közötti többnyire méltató cikkek, de a többször is ígért, átfogó monográfia akkor mégsem készült el. Felszabadulásunk után a Barițiu-kutatások is szélesebb távlatokat kaptak. Számtalán témaként került feldolgozásra Barițiu újságírói tevékenysége, elemezték filozófiai, nyelvújítói, pedagógiai, közgazdasági eszméit s nem utolsósorban történelemszemléletét. Összeállították a teljes, mintegy 6000 címet kitevő Barițiu-bibliográfiát is.

Mindezek lényegesen megkönnyítették a mai kutató munkáját. Vasile Netea a közelmúltban megjelent könyvében* az említett előzményekre is támaszkodva igyekszik pótolni a már régóta érzett hiányt, és írja meg a Barițiu-monográfiát. A szerző nem most kezd foglalkozni a múlt századi Erdély politikai és kulturális küzdelmeinek történetével. Felkészültsége és széles látóköre így nem lepheti meg a beavatott olvasót.

Érdekes adatokat sorol fel Barițiu családjáról, tisztázza a Barițiu családnév eredetét, beszámol gyerekkoráról, tanulmányairól és kiforrásáról. Alaposan vizsgálja Barițiu első bukaresti útját és a Kárpáton túli szellemi és politikai élelet kiépített sokoldalú kapcsolatát, Brassóban kifejlesztett pedagógiai, kulturális és művészetserkentő tevékenységét. Mindenek fölött

* Vasile Netea: *George Barițiu. Viața și activitatea sa*. Editura științifică, București, 1966.

áll azonban a jeles újságíró és a román politikai sajtó nagy szervezője, a *Foiaia literară*, *Foiaia pentru minte*, *inimă și literatură* és a *Gazeta de Transilvania* szerkesztője. A múlt század negyvenes éveiben Barițiu már kiforrott, sokszínű egyéniségként áll előttünk. Ezzel magyarázható talán, hogy a szerző könyvének az 1848-as forradalmat megelőző fejezetében teszi tüzetes vizsgálódás tárgyává Barițiu nyelvújító és irodalmi tevékenységét, közgazdasági és társadalmi, politikai, valamint a nemzeti mozgalommal kapcsolatos vezéreszméit. A több mint 80 oldalra kiterjedő fejezet gazdag anyagra épül, és többször szükségszerűen lépi át a kronológiailag szigorúan meghatározott kereteket, de ezeknek a kérdéseknek a lezárása 1848 előtt gátolja egy sokoldalúbb és teljesebb Barițiu-kép kialakítását. Igaz, a kiváló politikai harcos gondolkodásában vannak konstáns alapvető vonások és elemek, de tagadhatatlan az is, hogy e téren nemegyszer nagy a különbség az 1848 előtti és a forradalom utáni gondolkodó között. Hiányoljuk tehát az állandóan fejlődőben lévő Barițiu szellemi portréjának vázolását. Ne felejtjük el, hogy talán legfontosabb vonása a mindennapi eseményekre való élénk reagálás, az állandó érdeklődés a fejlődést előmozdító tényezők iránt.

A könyv két legerjedelmesebb fejezete Barițiuinak az 1848-ban és a forradalom utáni időben kifejtett politikai tevékenységét vázolja. Ezek után kerül sor — véleményünk szerint nagyon vázlatosan — történelemszemléletének és sokoldalú történelmunkutatói munkásságának vizsgálatára. A rövid (alig 13 lap) fejezet kissé elnagyolt leírást ad arról, akit tudományos tevékenysége, kutatásai révén mégiscsak elsősorban — és joggal — történésznek tekintünk, s csak *azután* nyelvésznek, pedagógusnak, közgazdásznak vagy filozófusnak. Barițiuinak világosan körülhatárolt történelemszemlélete volt. Hevesen szállt szembe azokkal a történészekkel, akik mellőzték vagy leki-csinylően kezelték a román nép Erdélyben játszott történelmi szerepét. Helyesen emeli ki a szerző, hogy éppen e szerep tanulmányozása áll Barițiu történelmunkutatói munkásságának központjában. Ugyanakkor Barițiu sohasem tévesztette szem elől, hogy a román nép közösen vívta harcát az együttélő nemzetiségekkel s elsősorban a magyar és szász dolgozó tömegekkel. Minden alkalommal hangsúlyozta, hogy milyen mély szakadék választja el a magyar és szász dolgozókat és azok történelmi szerepét az uralkodó magyar nemesség és a szász patriciusok osztályozásától. Erre hívja fel a figyelmet a szerző, amikor Barițiuinak a Budai Nagy vezette, 1437—1438-as bábolnai felkelésről és az „Unió”-ról írott cikkeit elemzi, vagy amikor a Horia, Cloșca és Crișan-féle parasztmozgalomról megjelent cikksorozatát mutatja be. Barițiu mélyen demokratikus álláspontja kihatott egész történelemszemléletére.

Vasile Netea könyvének van még egy másik értékes vonása. A szerző hangsúlyozza: Barițiuinak a nemzeti felszabadulásért folytatott küzdelmére nem nyomta rá bélyegét a nemzeti kizárólagosság; hevesen szállt szembe minden sovíniszta jellegű megnyilvánulással. Érdekes és újszerű adatokat sorol fel a monográfia Barițiu kapcsolatairól a haladó magyar

gyűjteménye, hanem olyan bölcséleti módszer, mely hozzásegít az időszerű politikai kérdések helyes és gyakorlati megoldásához. A szerző eredeti elképzelése szerint műve az 1840-től Lenin haláláig terjedő korszak vizsgálatát foglalta volna magában, de a második részből csak töredékek, fejezetrészek készültek el. A négy fejezetre, számos alfejezetre és egy függelékre oszló tanulmány az 1848. évi európai forradalmakat, e forradalmak kudarcát, az első és részben a második Internacionálé korát tartalmazza. (Akadémiai Kiadó, 1967.)

Lennart Levi

Stress Sources, Management and Prevention

A stress fogalmát rövid néhány évvel ezelőtt Selye Jánosnak, a nagynevű montreali orvosprofesszornak a könyvből ismertük meg. A stockholmi igazgató-főorvos most megjelent művét, melyet svédből fordítottak angolra, ugyancsak Selye fémjelzi előszavával. A könyv mindenekelőtt igyekszik különbséget tenni a tények és a köztudatba helytelenül átment tévhitek között. A stresszorok hatását naponta érezzük. Egy családi konfliktus, egy erőnkelt — ha csak látszólag is — meghaladó munkafeladat, a holnaptól való félelem vagy valamilyen más kellemetlenség stresszt, sőt betegséget is okozhat, éppúgy, mint a baktériumok, az alultápláltság vagy az egészségtelen éghajlat. Közismert azonban, hogy több ember közül, akiket egy időben támad meg azonos számú és fajtájú baktérium, nem mindegyik betegszik meg. A hajlam és az ellenálló képesség egyénenként váltakozik, mindkettő lehet

téka

örökölt vagy szerzett. Hasonló a helyzet a stresszorokkal. Nem mindenkire hatnak egyformán, van olyan idegrendszer, mely kivéd és visszaver minden külső támadást, más esetekben a normális egyensúly felborulhat, és a stressz betegségé súlyosbodhat. (Liveright Publishing Corporations, New York, 1967.)

Ernst Jenő

Bevezetés a biofizikába

Régi tudomány új köntösben. Ma már nem törekszik fizikai keretek közé szorítani a biológiai folyamatokat, de szabatos matematikai-fizikai szemlélet érvényesítése mellett az anyagi lét legmagasabb mozgásformáinak mélyrehatóbb megértését biztosítja. A szerző — bevallása szerint — elsősorban biológia szakos egyetemi hallgatókhoz szól. Orvosok, kutatóbiológusok, vagy biokémikusok sem nélkülözhetik azonban, ha szak tárgyukat magas színvonalon, korszerű felfogásban akarják művelni. A fiziológia, sejttan és genetika szintjén lejártszódó szubmikroszkópos folyamatok értelmezéséhez — ami korunk biológiájának legsarkalatosabb kérdéseit veti fel — csakúgy, mint az anyagcsere, ingerlékenység, mozgás makroszkópus tanulóanyagokhoz szükséges. Ernst Jenő könyve éppen ehhez nyújt felbecsülhetetlen segítséget. (Akadémiai Kiadó, 1967.)

Szabó Zsigmond

Igy látjuk ma a sejtet

Az „élet titkai“-nak kutatásában napjaink legizgatóbb problémáit a sejtek „mikrokosmoszának“ tanulmányozá-

és szász írókkal, politikusokkal és gondolkodókkal. Erdemes megemlíteni azt az együttműködést, mely Barițiu és Fogarasi András orvos között alakult ki a román néprajzkutatás kezdeteinél. Utal a szerző arra is, hogy Barițiu nagy érdeklődéssel figyelte a haladó erdélyi magyar és szász sajtóban megjelenő cikkeket. Többek között megemlíti Szentiványi Mihálynak, a *Nemzeti Társalkodó* szerkesztőjének 1841-ben, a román nemzeti jogok védelmében írt cikkét, vagy a haladó magyar történész Jakab Elek meleghangú írását, melyben az erdélyi román nép múltjáról oly szépen nyilatkozott.

Mind a magyar, mind a román történetírásban keveset kutatott a Barițiu—Széchenyi kapcsolat. Vasile Netea rámutat arra, hogy Széchenyi *Hitelje, Világja* és a *Kelet népe* mélyen befolyásolta Barițiu közgazdasági gondolkozását. A *Hittelt* és *Világot* Barițiu még Balázsfalván tanulmányozta, és részleteket fordított le román nyelvre e sok vitát kiváltó munkákból. A monográfia szerzője utal arra, hogy Széchenyi közelebről is ismerte a román népet, hisz 1834-ben Bukarestbe utazott, hogy a dunai hajózás szabályozásának kérdésében tárgyalásokat folytasson a havasalföldi kormányval. Érdekes a Netea felállította Mihail Kogălniceanu—Széchenyi István-párhuzam.

A könyv újra meggyőz arról, hogy a román—magyar közös múlt terén sok olyan történelmi esemény és jelenség vár még kutatójára, mely a baráti együttműködés, kölcsönös hatás és az együtt vívott küzdelem tanúbizonysága.

Demény Lajos

Egzisztencializmus és erkölcs

Miért tagadnám, Dumitru Ghișe könyvét* nem minden fenntartás nélkül vettem kezembe. Részint, mert hiányos becsléseim szerint is az egzisztencializmusról szóló irodalom ma már egy egész könyvtárra való tesz ki. Másrészt, mert eleve meg voltam győződve, hogy azt a filozófiai és irodalmi konglomerátumot, amelyet a francia egzisztencializmus meglehetősen tág fogalma jelöl, mindössze 156 lapon — hacsak vázlatosan is —, tudományos elemzés igényével lehetetlen szemügyre venni. Nos, be kell ismernem, hogy gyanakvásom indokolatlanak bizonyult. Aggályaim persze, nem oszlottak el azonnal, sőt a könyv *Prolegomena* címet viselő bevezetőjében a szerző maga ébresztett rá, hogy a feladat arányai és bonyolultsága tulajdonképpen jóval meghaladják elképzeléseimet.

Kiderült, hogy számos szerző véleménye szerint az egzisztencializmusnak annyi arca van, ahány képviselője. Sőt, Alphonse Waelhens az egzisztencializmusról írott terjedelmes munkájában már azt a kérdést feszegeti, vajon megfelel-e az elnevezés.

* Dumitru Ghișe: *Existențialismul francez și problemele eticii. Editura științifică. București, 1967.*

valamiféle történelmi valóságnak. A szerző nem riad vissza a feladat nagyságától, ellenkezőleg, e nehézségek reális tudomásulvétele szabja meg vállalkozásának célját és módszerét. Nem összefoglaló leírást kíván nyújtani a kérdéses irányzatról, hanem megkísérli feltérképezni az egzisztencializmus lényegi jellegzetességeit, mégpedig oly módon, hogy francia válfajának sajátos színárnyalatai fokról fokra elővillanjanak.

Importáru vagy honi termék hazájában a francia egzisztencializmus? Így lehetne megfogalmazni a vizsgált tárgykör kulcskérdését. Kulcskérdés ez, amennyiben megoldásának mikéntje szabja meg nemcsak a kutatás kereteit, irányát, hanem egy-szersmind módszertani alapjait is. Az egyértelmű válaszadás lehetőségének tagadásával a könyv mindenekelőtt az olyan nézetek ellen foglal határozott állást, amelyek az egzisztencializmust idegen betolakodónak tekintik a francia szellemi életbe, valamiféle eszmei „jöttmentnek“, amelynek semmi köze a francia „esprit“-hez. Kétségtelen, hogy a kierkegaardi irracionalista látomások német fejekben szerveződtek önálló filozófiai rendszerbe, és német közvetítéssel jutottak Voltaire hazájába.

A szerző az egzisztencializmus franciaországi térhódításának fő okát abban az általános szellemi és morális válságban látja, amelyet a francia társadalom az első világháború után, különösen a két világháború közötti időszak derekán élt át. A régi világ alapjaiban ingott meg, öröknek hitt értékrendszerek omlottak össze, a hit és az erkölcs, az úgynevezett józan ész szilárdnak vélt pillérei recse-gve-ropogva dőlni kezdtek, minden a visszajára fordult, az abszurditás lett úrrá, az egyént a bizonytalanság és a rettegés kerítette hatalmába. Az egynéz lázadásának ez ellen a feje tetejére fordult világ ellen, az örületbe taszító képtelenségek tobzódó rendje ellen, az emberalázás könyörtelen taposómalma ellen már 1930-ban a szürrealisták második kiáltványa — a maga módján — hangot adott. Tragikus tiltakozása mélyt prologus volt ahhoz a filozófiai drámához, amely az egzisztencialisták tollából fogant. A camus-i, sartre-i vagy éppen a marcel-i egzisztencializmus francia mivolta mindenekelőtt éppen abban mutatkozik meg, hogy a konkrét egyént emeli a filozófia piedesztáljára, a konkrét egyént belső világában keresi a bizonyosságot a társadalmi lét elvesztett szilárdsága helyett.

Ez az egzisztencializmus azonban nemcsak társadalmi gyökérzetében francia. Szellemiségében is a honi hagyományokból, a sajátosan francia filozófiai örökségből táplálkozik, és eszmei családfáját egészen a descartes-i „cogito“-ig vezeti vissza. Bármennyire paradoxon hangzik is, a sartre-i egzisztencializmusban egyéj ötvöződik Kierkegaard irracionalizmusa Descartes racionalizmusával. Nem véletlen tehát, hogy a német „Sein und Dasein“ és a francia „l'être-an-soi et l'être-pour-soi“ azonossága a konkrét gondolati tartalmak különbségét rejti magában. A „magáért való lét“, vagyis a lét mint maga magát tagadó lét végső soron a descartes-i „cogito“ egzisztencialista megfeleltöje. A kételkedés descartes-i módszere eljutott a „Gondolkodom, tehát vagyok“ bi-

sa jelentí. Szabó Zsigmond könyve — mely hazai népszerűsítő irodalmunk nyeresége — tudományos alapossgággal, de könnyed, szórakoztató stílusban teszi hozzáférhetővé a sejttan alapelemeit, nem szakmabeli olvasók számára. Az öt nagy fejezet belső tagoltsága, világos és szemléletes ábráinak bősége mindvégig megóv az elfáradástól. Szinte játékosan ismertet bonyolult biokémiai folyamatokat, mutatja be a sejt életműködéseit: a mozgást, anyagcserét, szaporodást, majd törvényszerű elöregedését. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1967.)

Achim Mihó

Sociometria

A szociometria ismerete ma már nélkülözhetetlen mindazoknak, akik a társadalmi élet és a szociál-pszichológia jelenségeivel foglalkoznak. A könyv ismerteti a szociometria rövid történetét, elsősorban I. L. Moreno elméletét és módszertanát. A szerző marxista értelmezéssel és bírálattal nyúl a problémához, s magyarázatot ad a szociometria elterjedéséről. A tanulmány három alapvető problémára igyekszik választ adni: *reális-e vagy nem a szociometria tárgya, s milyen mértékben jelent elméleti és gyakorlati fontosságot; a szociometria elméleti és gyakorlati eszközeivel lehet-e vagy nem a tárgy adekvát tükre; és mi a szociometria jelentősége az osztályok szempontjából?* (Editura politică, 1967.)

Szilágyi Domokos

A láz enciklopédiája

„Utálhatod a tollat — mag-neses / dühvel újból csak papírhoz szögez: / e rángatózás

téka

minden örömd: / ripacskodni ország-világ előtt;" — írja nemrég megjelent negyedik verseskötetében Szilágyi Domokos, és ugyanakkor egész kötetével ennek az ellenkezőjét bizonyítja. Az egyetlen versiklusból összeálló könyvben egymást váltják a klaszszikus formai megoldások a lélegzetállítóan modern „költői fogásokkal” és a költői prózával. S ez a montázs-technika igen jól szolgálja a költő célját: a mai minden ember törekvéseinek, alapos vagy alaptalan hitének, illúzióinak és illúziótlanságának az átpoetizálását.

Szilágyi kereső, kutató, a dolgokhoz felelősen közeledő, aki a költészet értelmét a mindenkori állásfoglalásban, az állandó küzdelemben látja. Az emberi lét értelmét keresi az eléggé kusza XX. századi körülmények között, a „lenni vagy nem lenni” megválaszolása érdekében vallatja magát a századot is. Hisz az emberi értelem győzelmében, az emberiség jövőjében: „Nevenincs azt hiszi, pipacssal legyőzheti a páncélkocsit, / s igaza van, mert a pipacs piros.” — írja a kötet utolsó két sorában. (Irodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Bajor Andor

Főúr, írja a többihez

Az igazi humor, miközben összes nevetésre alkalmas szerveinket igénybe veszi, majdnem mindig valamilyen komoly problémára is utal, és a legtöbb esetben hatékony nevelési eszköznek bizonyul. Bajor Andor tudja ezt, és szinte minden írásával nevelni igyekszik, és a mindennapi életben való merész és igazságos állásfoglalásra biztatja olvasóit. Ez a humor nem bohózat. Nagyon ritkán alapul csupán a helyzetkomikumon. A kis írások „hősei” mindig valamilyen erkölcsi-etikai konf-

zonyosságához; az egzisztencialisták átvették ezt a viszonyítási pontot, de azokkal a megkötésekkel, amelyek a husserli fenomenológia fűzött hozzá. Husserl szerint a cogito közvetlen adottsága, illetve a gondolkodás közvetlen valósága nem maga a gondolkodás, vagyis nem az En, hanem amit gondolok. Így a cogito helyébe a cogitatum lép.

A könyv második fejezete, az *Ontologie phenomenologica și reflexie etică*, mindenekelőtt Sartre *A lét és a semmi* című filozófiai munkája alapján egészen közelről veszi szemügyre a magában való lét és a magáért való lét sajátosan francia értelmezését. A német egzisztencializmustól eltérő mozzanatok főleg ott és akkor nyomulnak előtérbe, ahol és amikor az ember és (mindenekelőtt) az emberi magatartás problémája kerül a színpadra. Sartre szerint az ember a magában való lét, vagyis az önmagával telített lét és a magáért való lét, vagyis a magát tagadó lét ellentétének egysége. Magában való létének hordozója tulajdon testisége, amely tudatosságának ellenpólusa, rögzítője — saját szituációja, amely szabadságának visszája; szaporítója — tulajdon múltja, amely önnön jövőbe-vetítésének ellenlábasa; betetőzője a halál, amely megvalósulásának végérvényes ellentéte. Heideggerrel ellentétben Sartre szerint a halál az embert egyszer s mindenkorra dologi állapotába veti vissza. A *magában való lét*, pozitív lét, a valóság önmagával telített tartománya nem rendelkezik a tagadás dimenziójával, ez a *magáért való lét* — a „hiánylét”, a „semmitől meglékelte lét” — kizárólagos, benső, lényegi sajátja. Az előbbinél lét és lényeg egyidejű és egyszersmind feloldhatatlan, az utóbbinál, vagyis az embernél a kettő különválik, időben eltolódik; a lét megelőzi a lényegét.

A lét időbeli elsőlegessége a lényeggel szemben az egzisztencializmus sarktétele. A szerző több ízben is visszatér erre az alapszámra, ami szerintünk teljes mértékben indokolt, nem is annyira az egzisztencialista filozófia általános építményében betöltött kivételes szerepénél fogva, mint inkább racionális tartalma miatt, azaz a racionális tartalommal megnyilatkozó reális filozófiai perspektívái folytán — és mindezeket egybevéve — „válaszút”-jellege következtében. Mit jelent ez a tétel Sartre értelmezésében? Éppen azt, hogy az egyén *ember-mivolta* nem veleszületett tulajdonság, nem eleve létező adottság, nem ingyen kijáró égi ajándék, hanem ellenkezőleg — elsajátítás, tett, cselekvés. Az egyén léte esetleges, magányos, tényszerű lét mindaddig, amíg önnönmaga meg nem teremti lényegi létét, emberi mivoltát. Csak olyan mértékben válik lényeggé, amilyen mértékben magát azzá teszi. Maga magát alkotja azzá, ami. A lényeg garanciája a szabadság, amely minden egyes egyén számára korlátlanul adott, a szabadság lényege pedig a választás. Descartes híres tétele — gondolkodom, tehát vagyok — az egzisztencializmus nyelvére lefordítva, most már ekként hangzik: *választok, tehát vagyok*. A tétel-különbség végső soron történelmi kortávolság: a három évszázad előtti kor számára a kérdés — mi a lét bizonyossága? — kizárólag gnoszeológiai értelmű és jelentőségű; a jelenben a kérdés a lét és a lényeg alternatívájává feszül, és elsősorban erkölcsi tartalommal telítődik. Maga

téka

Sartre Francis Jeanson könyvéhez írott előszavában ezeket mondja: „Minthogy számomra a létező egyenlő azzal a lényvel, akinek magának kell »léteztetnie lényegülését«, következésképpen az ontológiát nem lehet elválasztani az erkölcstől, és ezért én nem teszlek különbséget az ember által választott morális magatartás és aközött, amit a németek »Weltanschauung«-nak neveznek.“

Végeredményben tehát a francia egzisztencializmus sajátos hivatást vállal magára: nevezetesen azt, hogy tudatosítsa az egyénben tulajdon helyzetét, a választás emberi voltából fakadó lehetőségét és szükségességét. Csakhogy az egzisztencializmus maga is egy megbomlott világ tudata, amely a tulajdon ellentmondásainak harapófogó-szorításába került társadalom fonák törvényeit az emberi élet egyetemes, örök feltételeiként fogja fel. Az egyénnek olyan filozófiára van szüksége — állapítja meg Simone de Beauvoir —, amely helyzetét a világban kérlelhetetlen őszinteséggel megmutatja, amely a hazugság és a rezignáció vigaszait elutasítja, megóvja a csalódásoktól, éppen azért, hogy képessé tegye helyzetének vállalására. Csak helyzetének könyörtelenül józan, minden illúziótól mentes ismeretében cselekedhet az egyén valóban szabadon és lehet választása igazán emberi, felelősségtől mélyen áthatott. Milyen kell hogy legyen tehát a tulajdon léte abszurd voltával konokul szembenéző egyén magatartása, a cselekvésnek mely útját, mely módját kell választania? Ez a kérdés a francia egzisztencializmus fő vízválasztó-gerince, az a határkő, amelynél útjai három különböző irányba ágaznak el.

A könyv negyedik fejezete *Itinerare semnificative* címen számba veszi a francia egzisztencializmus három fő irányzatának, a Camus, a Sartre és a Gabriel Marcel képviselte vonalnak jellegzetes ismertetőit, világosan felvázolja sajátos pályájukat. Érdekes az Albert Camus és Jean-Paul Sartre-féle vonal párhuzamba állítása. Albert Camus maga is az abszurditást racionálisan vállaló emberért száll síkra. A hegyre fel sziklatömböt görgető Sziszüphosz munkája értelmetlenség, de azzal, hogy tudatosan vállalja tulajdon cselekvésének abszurditását, felülemelkedik során, úrrá lesz sziklatömbjén. A képtelenség, az értelmetlenség tudatosítása a negyvenes évek Camus-je számára nem egyértelmű az azonosulással, a beletörődéssel. Ellenkezőleg, dacolást, a megbomlott világgal való szembefordulást kell sugalmaznia. Camus a fasizmus elleni harc élményeinek befolyása alatt eljutott a „l'Homme révolté“ gondolatához. Az esztelenség közepette az egyén egyedül értelmes magatartása a lázadás az abszurditások ellen, a másokért való cselekvés. Ez az a magasság, ameddig a camus-i racionalis gondolkodás felküzdötte magát, de itt meg is torpant, hogy aztán — akárcsak Sziszüphosz sziklatömbje — ismét visszacsúszson egzisztencialista kiindulópontjára, amelytől nem képes elszakadni. Pályájának végkicsendülése az a konklúzió, hogy minden lázadó cselekvés újabb abszurditás forrása. Tehát más kiutat nem lát, csupán a megalkuvást, a tragikus cinkosság vállalását a visszájára fordult világgal.

líktusba keverednek a világal vagy önmagukkal, és ebből próbálnak valahogyan kievickélni, mindenki a maga módján. Bajor a nevetetés érdekében sohasem állítja a feje tetejére a valóságot, hanem igyekszik meglátni és láttatni a groteszket, a nevetségest a valóságban ott, ahol jelen van, vagy megjelenhetik bármely pillanatban. Innen a kötet valóságűsége s aktuális volta. (Irodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Kenéz Ferenc

Fekete hanglemezek

1962-ben, a Forrás-sorozat megindításával kezdődött el hazai magyar költészetünkben az a tartalmi és formai útkereső- és újkereső-korszak, melynek már olyan kézzelfogható és jelentős eredményei vannak, mint Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos vagy Hervay Gizella egyre fajsúlyosabbá váló költésze. Az útkereső költők sorát gyarapítja az első kötetével jelentkező Kenéz Ferenc is, aki modern, expresszionista verseivel idézi meg korát, a XX. századot a maga fenségében és borzalmasságában, mintegy „felülésre lázítva“ olvasóit. Ha nem is az egész kötet, de a Kenéz-versek túlnyomó része figyellemre méltó és az elkövetkezőkben is figyelmet érdemlő költői út-indulást jelez. A kötethez Balogh Edgár írt előszót. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Paizs Tibor

Keréknyom

„Mi csak egyet akarunk, törölni az értelmetlent / szigorú logikával kiirtani a fölös rosszat. / Csak egyszerű rendet akarunk / a munkában, a szobáinkban, a gondolatainkban“ — ezzel a költői és emberi programmal lép olvasói

téka

elé a fiatal költőtársai és ugyanakkor egész nemzedéke nevében nyilatkozó Paizs Tibor, s ha azokra az értelmetlenségekre vagy értelem-ellenes tényekre gondolunk, amelyekkel olyan gyakran „meglep” minket ez a század, akkor ez a merész kinyilatkozás nagyon örvendetes. És ha az első kötetével jelentkező költőnek „saját háza táján” — verseiben — még nem is minden esetben sikerül megteremtenie az óhajtott ésszerű és egyszerű rendet, verseinek java része méltó igazolása e költői programnak. (Irodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Nagy Lajos

Előkről jót vagy semmit

A kötetben helyet foglaló karcolatokból a fanyar humorú, magányos Nagy Lajos életében mindössze a Képtelen természetrajz állattörténeteinek egy része jelent meg. A többi úgy kellett összeszedni szétszórót folyóiratok, napilapok hasábjairól, hogy kikerekedjék a nagy művek szomszédságában életművének egy új és maradandó fejezete. A felszabadulásig a kényszerűség, azután a műfaj tradíciója irányította e felé az ostorcsattanásnyira időzített kisműfaj felé, amelyben oly sokszor mondta ki burkoltan — de soha el nem hallgatva — véleményét saját koráról, állásfoglalását a múlt és jövő erőinek mérkőzésében. Szigorú tárgyilagossággal közölt valóság-mozzatkaiban olykor csak egy-egy felsziporkázó nyelvi ötlet sejteti a háborgó mélyet, de épp a hang indulatmentessége és közléseinek lázító tartalma közötti ellentmondás az, ami mégis közvetíteni tudja az olvasóhoz indulatát. A kötetet egybefogja az a valóság is, amelyről szól: a magyar nép életének utolsó négy évtizede. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Sartre eszmei fejlődése, bizonyos értelemben, az előbbivel ellentétes vonalon halad. E pálya kezdő pontján az émelygő és undorodó Roquentin (*La nausea*) áll, akinek magatartása a határtalan individualizmus, a könyörtelen magabazárkózás erkölcsét sugallja; a másik végén (korántsem tekintjük e pályát lezártnak) Goetz (*Az ördög és a Jóisten*) hatalmas alakja magasodik ki, amint élére áll a fellázadt parasztnak, és vállalja a másokért való forradalmi cselekvés erkölcsi felelősségét. Mivel magyarázható, hogy az emberi lét abszurditását tudomásul vevő egyén nemcsak, hogy nem fullad bele csömörébe, hanem elveszett emberi enjét a másokért való cselekvésben találja meg? Hogyan lehetséges, hogy az egyén egyetlen kivilűről bezárt szobára szűkülő világ végül is történelmi dimenziókat nyer? Igazat kell adnunk a szerzőnek abban, hogy ez a pálya az író Sartre fejlődésének útját jelöli elsősorban. Azzal is feltétlenül egyet kell értenünk, hogy *A dialektikus ész kritikája*, amelyet közel két évtized választ el *A lét és a semmi* megjelenésétől, számos korábbi tétel feladása mellett, megkísérlí átmenteni ez utóbbi mű néhány filozófiai alapeszméjét. Egyszóval, az egzisztencializmus sartre-i meghaladása nem annyira általános filozófiai síkon, mint inkább etikai síkon jelentkezik. És mégis, úgy véljük, hogy eszmei fejlődésének mozgatóit tulajdon filozófiai nézeteiben is keresni kell, pontosabban, e nézetek ellentmondosságában, amely hovatovább előbbre vitte gondolkodását az egzisztencializmus meghaladásának irányában. Maga Simone de Beauvoir írja *A kor hatalmában* és *A körülmények hatalmában*, hogy Sartre-t kezdettől fogva, szüntelenül foglalkoztatták gondolkodásának belső ellentmondásai és legjobb művei eszméinek e belső konfliktusában fogantak.

Simone de Beauvoir igen találóan jellemezte a Sartre és a maga erkölcsfilozófiáját is, amikor kétértelműnek nevezte azt. A lét abszurditása és az egyén humanista elkötelezettsége, az Én menthetetlen magánya és a cselekvés társadalmisága — bármennyire is ellentmondanak egymásnak — megférnek egymással ebben a szemléletben. De csak ideig-óráig, mert minden kiéleződött történelmi helyzet alternatívává polarizálja őket és egyértelmű választásra szólítja az egyént. Sartre számos vonatkozásban szétfeszítette az egzisztencializmus korlátait, erkölcsileg és politikailag egyértelműen választotta, elkötelezte magát a haladás ügyének, de filozófiai síkon a kettősséget továbbra is fenn szeretné tartani. A marxizmust egzisztencializmussal kívánja kiegészíteni, holott e kettő viszonyát a materializmus és idealizmus egymást kölcsönösen kizáró ellentéte szabja meg — mutat rá könyve hatodik fejezetében a szerző. Az egzisztencializmus valóban a kor nagy problémáit állította a filozófiai gondolkodás gyűjtőpontjába: az élet értelmének, az egyéni cselekvésnek és elkötelezettségnek, a szabadságnak és felelősségnek örök és mégis szerfelett időszerű kérdéseit. Tudományos megoldásukra azonban nem volt és nem is lehet képes, mert e megoldásnak a társadalom dialektikus-materialista szemlélete az előfeltétele.

Sztrányiczki Gábor